

Defines the main tactics of conducting investigative actions, in particular, the investigative experiment in the conditions as close to those in which took place the event, fact or phenomenon; use during the experiment, the same instruments, tools, devices and materials used during the criminal event; repeated and phased (stadia) research and repetition of testing activities in a changing environment; limited number of participants of investigatory actions and the necessary experimental research actions (testing) that are the most similar to those that took place in reality (sequence by the way, the nature, pace); attraction of a witness, victim or suspect prior to the experiment; investigative experiment with each suspect separately.

This scientific article is about treatment of the actual problem questions of carrying out of investigatory experiment. The author have analyzed the points of view available in the legal literature on these questions and offered the tactical method of carrying out of investigatory actions. Investigatory experiment is the most time consuming and complex investigative action, as it involved a significant amount of violence. The results of properly investigated action play an important role in the process of proving the guilt of the persons suspected of committing crimes, especially in case of their refusal previous evidence or in case of death. High-quality and efficient conduct of this investigative actions requires careful preparation, clear organization and use of a range of tactics and combinations that will allow to receive truthful testimony and to prove the involvement of certain individuals to criminal activity.

Keywords: *investigatory experiment, interrogation, tactics, tactical method, reproduction.*

Надійшла до редакції 19.06.2014

Шинкаренко І. О.

кандидат психологічних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 316.624

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ЗЛОЧИННОГО НАТОВПУ ПІД ЧАС МАСОВИХ ПОРУШЕНЬ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

«Вопрос об уголовной ответственности сравнительно прост, если виновником преступления является одно лицо. Но вопрос делается крайне трудным, когда виновниками преступления являются не несколько лиц, даже не много лиц, а очень большое число их, столь большое, что его трудно точно определить».

С. Сигеле

Визначено соціально-психологічні механізми формування злочинного настрою натовпу та побудови системи способів нейтралізації негативних чинників з метою забезпечення громадського порядку працівниками ОВС.

Запропоновано врахування працівниками ОВС загальних законів формування пси-

хоемоціного стану натовпу, за яким інтенсивність душевного збудження зростає прямо пропорційно кількості осіб, які розділяють це збудження одночасно і в тому ж самому місці під час масових заходів. Надано загальну характеристику феномену психіки людини в натовпі. Дається опис поведінки людей, що потрапили в натовп.

Ключові слова: *стихійна поведінка людей, соціально-психологічне явище, натовп, соціально-психологічні механізми натовпу, "людина натовпу", регресія.*

Постановка проблеми. Розшарування суспільства на соціально-політичному та економічному ґрунті призводить до його радикалізації, зростання чисельності масових заходів протестного характеру, пов'язаних з груповими порушеннями правопорядку. Означене потребує переорієнтації всієї системи підготовки співробітників органів внутрішніх справ з метою набуття ними теоретичних знань особливостей формування натовпу, психології людини в натовпі та практичних навичок управління натовпом з метою нейтралізації негативних наслідків переростання в масові заворушення.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Психологічними проблемами протидії вчинення злочинів «злочинним натовпом» займалися засновники теорії натовпу – Г. Лебон, С. Московичи, Г. Тард, С. Сігелє, В. Парето, Пюльезе [1–4]. Вони акцентували свої дослідження на доктрині кримінальної відповідальності за колективний злочин та пошуку способів протидії вчиненню злочинів натовпом.

У прикладних дослідженнях сучасної юридичної психології актуальними стали дослідження проблем великих соціальних груп у контексті формування натовпу під час масових заходів та порушень громадського порядку та формування відповідної стратегії поведінки правоохоронців під час масових заходів, виходячи з розуміння індивідуальної і групової психології [5–8].

Метою статті є визначення соціально-психологічного механізму формування злочинного натовпу та способів нейтралізації негативних чинників з метою забезпечення громадського порядку працівниками ОВС.

Виклад основного матеріалу. Велика кількість спостережень і спеціальних досліджень, здійснених В. М. Бехтеревим, В. Вундтом, М. Лацарусом, Г. Лебоном, М. Г. Михайловським, Г. Тардом, С. Сігелє, В. Парето, А.Л. Чижевським, Г. Шейнтальдом, дозволила виділити такі основні види натовпу.

Випадковий натовп – скупчення людей, що зібралися подивитися на несподівану подію. Це найбуденніша з ситуацій стихійної масової поведінки, яку доводилося в житті спостерігати будь-якій дорослій людині.

Умовний натовп збирається із приводу заздалегідь оголошеної події: боксерський або футбольний матч, мітинг, концерт рок-групи і так далі. Тут вже переважає спрямований інтерес, і люди готові наслідувати певні умовності.

Експресивний натовп виражає ту або іншу емоцію: радість, обурення тощо. Спектр емоційних домінант тут широкий, а головна відмінна риса – ритмічність вираження. Йдеться про людей, що скандують гасла на мітингу або маніфестації, голосно підтримують улюблену команду або таврують суддю на стадіоні, танцюють на карнавалі тощо. У ряді випадків процес ритмічного вираження емоцій може набути особливо інтенсивної форми і тоді ви-

никає особливий феномен масового екстазу.

Діючий натовп – найбільш значущий і небезпечний вид стихійної поведінки людей, у рамках якої, у свою чергу, можна виділити декілька підвидів.

Агресивний натовп – натовп, емоційною домінантою якого є лють, злість, а спрямованість поведінки проявляється в агресивних діях.

Панічний натовп – це натовп, обійнятий жахом, прагненням кожного уникнути реальної або уявної небезпеки. Панічна поведінка часто стає найнебезпечнішим чинником, ніж та подія, яка безпосередньо її спровокувала.

Натовп, що формується, характеризується тим, що люди вступають у неорганізований конфлікт за володіння деякою цінністю. Домінуючою емоцією тут стає жадність, жага володіння, до якої іноді домішується страх.

Повстанський натовп за низкою ознак схожий з агресивним (переважає почуття злості), але відрізняється соціально справедливим характером обурення. Річ у тому, що натовп справедливо обурених людей зовні виглядає інакше, ніж агресивний натовп. Якщо в ньому є організатор, то він може перетворитися на згуртовану групу.

Особливості поведінки натовпу, її вплив на людей, які складають натовп, реалізується за законом, визначеним Кабанісом: "Завдяки одній тільки могутності своїх зовнішніх проявів, враження можуть передаватися від однієї істоти, що відчуває, іншим, які, щоб їх отримати, мабуть ототожнюють з першим". Втім, закон цей був помічений ще набагато раніше. Горацій в *Ars poetica* говорить: "Як сміх викликає сміх, так і сльози викликають плач, головне тут – зовнішність: якщо хочеш бачити мене таким, що плаче, заплач сам". С. Сігелє вважає цей закон загальним, зміст якого полягає в тому, що прояв відомого душевного стану викликає такий же стан у того, хто його спостерігає [2, с. 15].

Реалізується цей закон залежно від лідерів натовпу, їх психологічних якостей. Лідером натовпу може стати той, хто правильно зрозуміє його настрої, бажання і виразить не обов'язково логічними, але, головним чином, емоційними, яскравими, насиченими вигуками-гаслами, формулами, короткими виразами.

Натовп емоційно реагує, не дуже вникаючи в смисл, та і не завжди усе розуміючи, але бачить розпалених і пристрасно жестикулюючих людей, уловлюючи у звуках голосів інтонації обурення, вимоги справедливості, вигуки про права, гідність, заклики до рішучості, тобто те, що падає на підготовлений ґрунт емоційного збудження, що вона хоче чути, а тому і зустрічає з тріумфуючим схваленням.

Великий емоційно-збуджуючий вплив на натовп мають символічні жести: підняті вгору руки, струс кулаками, нашвидку виготовлені гасла, скандування вигуків-формул, "підкинутих" ким-небудь з промовців, виконання колективних пісень. Необхідно мати чітке уявлення про те, що маса вимагає не ідей, а гасел, не логіки, а обіцянок, не закликів до роздумів, а вгадування її настрою – тоді вона може перетворитися з аморфної маси в руйнівну матеріальну силу.

Як вже говорилося раніше, опинившись у натовпі, людина впадає у стан, характерний для людини на примітивній стадії розвитку. Обговорюючи подібну поведінку людини, К. Левин використовував термін "регресія". Регресія належить до примітивізації поведінки, "повернення" до менш зрілого стану. Регресія – поширений феномен, що проявляється в зміні життєвого простору в цілому в напрямі, протилежному до того, який характерний для розвитку, тобто це негативний розвиток. Аналіз поведінки при стихійних лихах показує, що зазвичай і добродесні люди при певних обставинах, коли їм здається, що немає перед ким відповідати, приєднуються до натовпу мародерів. Тенденція до "раціоналізації", тобто до виправдання перед самим собою своїх дій (все одно майно пропало б; його вкрав би хто-небудь інший; хазяї майна, мабуть, загинули тощо), складає той психологічний механізм, який примиряє совість із почуттям відповідальності за скоєний злочин.

Стосовно натовпу працівникам ОВС слід враховувати психологічний закон, по якому інтенсивність душевного руху зростає прямо пропорційно числу осіб, що розділяють це рух в один і той же час і в одному і тому ж місці. У цьому полягає причина того шаленства, до якого доходить часом ентузіазм або осуд у театрах або в яких-небудь інших зборах [2, с. 22].

Таким чином, можна вести мову про феномени психіки людини в натовпі, до яких належать:

- примітивізація психіки, активізація шарів психіки, які існували вже у древніх людей, основними регулювальниками поведінки на цьому рівні є інстинкти;
- у натовпі виникає процес емоційного взаємного зараження, інтенсивність емоцій і їх роль в загальному об'ємі функціонування психіки різко зростає;
- знаходження в натовпі робить вплив і на особистісну сферу людини;
- у натовпі у людини можуть з'являтися змінені стани свідомість, що зачіпає відчуття, сприйняття, емоції і когнітивну сферу;
- когнітивна система людини адаптується до перевантаження, мінімізуючи обсяг та інтенсивність інтелектуальної і комунікативної діяльності.

Аналіз літератури, в якій дається опис поведінки людей, що потрапили в натовп, багатократні спостереження поведінки натовпу, дали можливість описати психічний стан "людини натовпу": Передусім це: зменшення або повне припинення спілкування на міжособистісному рівні за допомогою вербальної комунікації; безцільність рухів і переміщень в натовпі, який проявляється в підвищеній агресивності людей, психомоторному збудженні, в хаотичній, безцільній фізичній активності, низькому контролю і координації рухів і дій; схильності до однотипних рухів; висока імпульсивність в діях учасників натовпу, швидкий відгук на укази і заклики лідера; наслідування рухів і поведінки лідера і активніших учасників натовпу; високе емоційне збудження, що проявляється в частих вигуках окремих слів, фраз, реплік; у не зосередженому погляді, у нервовості, поривчастих рухів; емоційна лабільність, що проявляється у вигляді частої зміни настроїв, в легкості впадання в стан люті, гніву або захвату; висока категоричність в оцінках, думках, су-

дженнях, відсутність почуття міри; потреба в простих рішеннях, що не вимагають довгої розумової роботи. У натовпі панує категоричний імператив поведінки: "Не допустити", "Змусити", "Геть"; можливість у окремих членів натовпу (психічно і нервовохворих) виникнення випадків з судорожним синдромом; схильність учасників натовпу збиватися в щільнішу групу.

Співробітники органів внутрішніх справ повинні володіти інформацією про соціально-психологічні механізми натовпу, мати в розпорядженні методи дії і профілактики настання останнього рівня негативного розвитку натовпу - агресивного або панічного натовпу, що призводять до виникнення масових безладів.

При цьому необхідно чітко уявляти, що особливістю самосприйняття людини в натовпі - це відчуття власної анонімності і безвідповідальності. Загубившись у безликій масі, вчиняючи "як усі", людина перестає відповідати за власні вчинки. Звідси, і та жорстокість, яка зазвичай супроводжує дії агресивного натовпу. Учасник натовпу опиняється в ньому безіменним, що створює в нього помилкове відчуття повної незалежності.

У людини натовпу зменшується здатність до раціональної переробки сприйнятої інформації, здатність до спостереження і критики. Людина в натовпі відчуває її нездоланну силу, це відчуття дозволяє їй піддатися прихованим інстинктам: в натовпі вона не схильна приборкувати ці інстинкти саме тому, що натовп анонімний і ні за що не відповідає. Почуття відповідальності, стримує зазвичай окремих індивідів, абсолютно зникає - тут поняття про неможливість не існує.

Люди в натовпі, відчуваючи психічний тиск присутніх, можуть зробити те, чого вони ніколи б не зробили при інших обставинах. Наприклад, людина не може надати без шкоди для власної безпеки допомогу жертві при ворожому ставленні до цієї неї самого натовпу.

У натовпі зникають, розчиняються особистісні риси людей, їх оригінальність і неповторність, втрачається психічна надбудова кожної особи, розкривається і виходить на поверхню аморфна однорідність. Переважання схожості в усьому: однаковий напрям почуттів та ідей, прагнення негайно перетворити їх в дію. Поведінка індивіда в натовпі обумовлюється однакови-ми установками, спонуканнями і взаємною стимуляцією. Не помічаючи відтінків, індивід в натовпі сприймає усі враження в цілому і не знає ніяких переходів.

Спостереження поведінки натовпу в різних країнах світу показують, що культуральні відмінності в поведінці людей стираються, і це призводить до абсолютно однакової поведінки. Люди, об'єднавшись у натовп, незалежно від своїх релігійних переконань, етнічної приналежності, демократичної або авторитарної спрямованості державного устрою, рівня свого культурного розвитку в усіх країнах світу поведуться однаково.

Висновки. Поведінка людей, що проживають в різних країнах і належать до різних етносів, в натовпі стає однотипною. Якщо люди знаходяться у збудженому стані, їх почуття і думки спрямовані в одному напрямі, єдина

ідея охопила натовп, тоді расові, етнічні і культурні відмінності стираються. Скрізь люди втрачають етнічні і культурні відмінності, підкоряються владі інстинктів, демонструють однотипні форми поведінки. Потрапляючи в натовп, людина втрачає те культурне багатство, яке було накопичено людством в процесі філогенезу. Вона ніби випадає з культури, приходиться в первісний стан, де повними володарями психіки є інстинкти.

Бібліографічні посилання

1. *Лебон Г.* Психология толп / Г. Лебон.- М., 1998. – 262 с. Московичи С. Век толп / С. Московичи. - М., 1996 -24 с.. –
2. *Сигеле С.* Преступная толпа. Опыт коллективной психологии / С. Сигеле. М., 1998. – 296 с.
3. *Тард Г.* Мнение и толпа / Г. Тард // Психология толп. М., 1998;
4. *Парыгин Б.Д., Рудаков Л.И.* Н.К. Михайловский о психологическом факторе в историческом процессе / Б.Д.Парыгин,Л.И Рудаков, Н.К. Михайловский// История и психология / Под ред. Б.Ф. Поршнева, Л.И. Анцыферовой. М., 1971.
5. *Безнос Д.С., Почебут Л.Г.* Психология толпы и терроризм: Учебное пособие / Под ред. В.П. Сальникова. СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 2005
6. *Мороз Л.І.* Теоретичні засади та організація психологічного тренінгу в органах внутрішніх справ: Монографія // МВС України. Київський юрид. ін-т України. - Київ: Паливода А.В., 2005 р.- 227с.
7. *Шайхлісламов З.Р.* Проблемы психологической готовности работников органов внутренних дел до оперативной деятельности в экстремальных условиях / З.Р. Шайхлісламов. - Укр ДНТБ 24.09.1996.-№1814-Ук.-96.-27с.
8. *Ірхін Ю.Б.* Психологічне супроводження заходів з охорони громадського порядку під час проведення спортивних змагань: Метод. Рекомендації / Ю.Б. Ірхін - Київ: 2007 р.- 48с.

Шинкаренко И. А. Психологические механизмы формирования преступной толпы во время массовых нарушений общественного порядка. Определены социально-психологические механизмы формирования преступного настроения толпы и построения системы способов нейтрализации негативных факторов с целью обеспечения общественного порядка работниками ОВД.

Предложено учитывать сотрудникам ОВД общие законы формирования психоэмоционального состояния толпы, по которым интенсивность душевного движения растет прямо пропорционально числу лиц, которые разделяют это движение в одно и тоже время и в одном и том же месте, во время массовых мероприятий. Данная общая характеристика феномена психики человека в толпе. Дается описание поведения людей, которые попали в толпу.

Ключевые слова: стихийное поведение людей, социально-психологическое явление, толпа, социально-психологические механизмы толпы, "человек толпы", регрессия.

Shynkarenko I. O. Psychological mechanisms of formation of criminal crowd during mass violations of public order. The article deals with problems of determination socially-psychological mechanisms of forming of criminal mood of crowd and construction of the system of methods of neutralization of negative factors with the purpose of providing of public peace the workers of OVC.

Certainly, that in the conditions of radicalization of society, height of quantity of mass measures of protest character of related with group violations of law and order, actual researches of problems became large social problem in the context of forming of crowd during mass measures and public nuisances, formings of corresponding strategy of conduct of правоохрани-

телей during mass measures coming from the postulates of individual and group psychology.

It is suggested to take into account to the internal affairs officers of general acts of forming psycho-emotional state of crowd, after which intensity of heartfelt motion grows in direct ratio to the number of persons which divide this motion in one and also time and in a the same place, during mass. This general description of the phenomenon of psyche of man is in crowd. Description of conduct of people which got in crowd is given.

Certainly. that the internal affairs officers must own information about socially-psychological mechanisms of crowd, to own the methods of psychological influence and prophylaxis of the negative emotional state crowds (aggressive or panicky) which result in the origin of mass disturbances. It is thus necessary clearly to present that the feature of self-perception of man in crowd is feeling of own anonymity and irresponsibility. In crowd a man gives itself in power to such instinctive forms of conduct which never, being in other situations, does not give vent. Sense of responsibility, retentive separate individuals usually, absolutely disappears – here a concept does not exist about impossibility. Getting in crowd, a man loses that cultural riches which was accumulated by people in the process of phylogenesis. He as though falls out of culture, comes in the primitive state, where the complete possessors of psyche are instincts.

Keywords: *elemental conduct of people, social-psychological phenomenon, crowd, socially-psychological mechanisms of crowd, "man of crowd", regression.*

Надійшла до редакції 24.04.2014

Бідняк Г. С.

викладач

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.985

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПІДГОТОВЧИХ ЗАХОДІВ ДО ПРОВЕДЕННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукова стаття присвячена розгляду проблемних питань, які виникають під час призначення почеркознавчих експертиз.

Ключові слова: *почеркознавча експертиза, рукописний текст, підпис, об'єкти, що досліджуються, порівняльні зразки.*

Постановка проблеми. Під час розслідування злочинів будь-якої категорії нерідко виникає необхідність у використанні спеціальних знань. Найбільш ефективною формою використання таких знань на досудовому слідстві є призначення судових експертиз. Згідно зі ст. 2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, яка затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. [3], одним із основних видів експертиз, які проводяться в експертних установах, є криміналістична, різновидом якої є почеркознавча.

Великого значення почеркознавча експертиза набуває під час виявлення